

Mariana Mazzucato, Το επιχειρηματικό κράτος. Ανατρέποντας μύθους, μετάφραση από τα αγγλικά: Πέτρος Παπαζαχαρίου, εισαγωγή-επιμέλεια: Γιάννης Καλογήρου, εκδόσεις Κριτική, 2015, 512 σελ.

Το κράτος που καινοτομεί

Από τον ΔΗΜΗΤΡΗ ΣΚΑΛΚΟ

Σε εποχές οικονομικής κρίσης, το κράτος μπορεί να παίξει σοβαρό αναπτυξιακό ρόλο, χωρίς να καταπνίγει την καινοτομία και χωρίς να είναι μπelάς στο οικονομικό σύστημα. Η καθηγήτρια Μαριάννα Ματσουκάτο εξηγεί πώς τα σύγχρονα κράτη μπορούν να προωθήσουν την καινοτομία και τον δυναμισμό σε πολλούς σημαντικούς σύγχρονους κλάδους, με τον ιδιωτικό τομέα «να κάθεται συχνά στο πίσω κάθισμα».

Σε μπelάδες δεν μας βάζουν τα πράγματα που δεν γνωρίζουμε. Σε μπelάδες μας βάζουν εκείνα που δεν γνωρίζουμε σωστά».

Artemius Ward

Σύμφωνα με τη γνωστή ρήση του Μαρξ, «οι φιλόσοφοι έχουν, με διάφορους τρόπους, ερμηνεύσει τον κόσμο. Το ζήτημα όμως είναι να τον αλλάξουμε». Δυστυχώς, από τον καιρό της αρχικής διατύπωσης της φράσης, πλήθος κοινωνικών επιστημόνων επιχειρούν με ευκολία να εντάξουν πολύπλοκα οικονομικά και κοινωνικά φαινόμενα στα κυρίαρχα ερμηνευτικά σχήματα, παράγοντας περισσότερο *ιδεολογία* παρά γνώση. Ταυτόχρονα, υπό τη σχεδόν απόλυτη κυριαρχία των νεοκλασικών οικονομικών και της μαθηματικοποίησης των κοινωνικών επιστημών, τις τελευταίες δεκαετίες, παρατηρείται μια αντίθετη κίνηση. Μια κίνηση που κατακερματίζει τη γνώση και την εξειδίκευση, κάτι που συχνά αποβαίνει σε βάρος της αναγκαίας ερμηνείας της σύνθετης πραγματικότητας.

Το σύγχρονο κράτος, κύριος άξονας της οργάνωσης της οικονομικής ζωής στις μεικτές οικονομίες του σύγχρονου καπιταλισμού, βρίσκεται όχι μόνο στο επίκεντρο της ιδεολογικής διαμάχης αλλά και της μεθοδολογικής προσέγγισής του. Ωστόσο, πάντοτε υπάρχουν λαμπρές εξαιρέσεις. Η Μαριάννα Ματσουκάτο, καθηγήτρια οικονομικής της καινοτομίας στο Πανεπιστήμιο του Σάσεξ, καταφέρνει να ισορροπεί αριστοτεχνικά ανάμεσα στις παραπάνω δύο τάσεις. Για τους γνωρίζοντες τις αναζητήσεις της οικονομικής ανάλυσης, το έργο της Ματσουκάτο εντάσσεται στην προσέγγιση της «εκτιμητικής θεωρήσης» (*appreciative theorizing*), ήτοι στην πραγματιστική ερμηνεία των υπό εξέταση φαινομένων. Την ίδια στιγμή, όμως, η συγγραφέας δεν αποφεύγει να εμπλακεί στις σύγ-

χρονες ιδεολογικές αναζητήσεις για το ρόλο του κράτους στην οικονομική ανάπτυξη, διατυπώνοντας τις προτάσεις της για την οργάνωση της πολιτικής παρέμβασης σε ένα από τα πλέον επίκαιρα πεδία οικονομικής δραστηριότητας, όπως η καινοτομία.

Πώς όμως χρηματοδοτείται την καινοτομία (κινητήρια δύναμη της οικονομικής ανάπτυξης, για να θυμηθούμε τον σπουδαίο Γιόζεφ Σουμπέτερ) σε μία εποχή που τα ανεπτυγμένα καπιταλιστικά κράτη επιχειρούν να περιορίσουν δραστικά τις δημόσιες δαπάνες τους προκειμένου να αντιμετωπίσουν τη βραδυφλεγή βόμβα του παγκόσμιου χρέους.

Η ΣΥΝΘΕΤΟΤΗΤΑ ΤΩΝ ΠΡΑΓΜΑΤΩΝ

Το βιβλίο της Ματσουκάτο (ανάμεσα στα καλύτερα βιβλία της λίστας των *Financial Times* για το 2013), το οποίο αποτελεί μια περισσότερο επεξεργασμένη και διευρυμένη πραγμάτευση προηγούμενου δοκιμίου της¹, επιχειρεί και σε μεγάλο βαθμό καταφέρνει να ταρκακουνήσει διαδεδομένες αντιλήψεις γύρω από την (αν)ικανότητα του κράτους να κατευθύνει την οικονομική ανάπτυξη. Οι απροετοίμαστοι αναγνώστες ενδεχομένως θα εκπλαγούν καθώς η Ματσουκάτο αναδεικνύει τις ΗΠΑ ως το κατ'εξοχήν επιχειρηματικό κράτος. Σε μια σειρά τομέων καινοτομικής δραστηριότητας, από εκείνους που συνδέονται με την έρευνα για στρατιωτικούς σκοπούς (πληροφορική, αεριοθούμενα, λείζερ, κ.ά.) και τη χρηματοδότηση των νεοφυών επιχειρήσεων (μέσω του προγράμματος SBIR) μέχρι τη βιοτεχνολογία (με τη νομοθεσία για τα «ορφανά φάρμακα») και τη νανοτεχνολογία (με τη δημιουργία της Εθνικής Πρωτοβουλίας Νανοτεχνολογίας), η αμερικανική κυβέρνηση αναδεικνύεται διαχρονικά ως μία από τις πλέον παρεμβατικές κυβερνήσεις στο πεδίο της καινοτομικής έρευ-

νας. Με τα λόγια της συγγραφέως,

χωρίς να καταπνίγει την καινοτομία και να είναι μπelάς στο οικονομικό σύστημα, προώθησε την καινοτομία και τον δυναμισμό σε πολλούς σημαντικούς σύγχρονους κλάδους, με τον ιδιωτικό τομέα «να κάθεται συχνά στο πίσω κάθισμα». Και η ειρωνεία της ιστορίας είναι ότι το κράτος έχει συχνά λειτουργήσει κατ' αυτό τον τρόπο στις Ηνωμένες Πολιτείες, μολονότι συχνά στους κύκλους διαμόρφωσης πολιτικής συζητείται ότι ακολουθεί ένα μοντέλο περισσότερο προσανατολισμένο στην αγορά (φιλελεύθερο) σε σχέση με την Ευρώπη. Και αυτό δεν είναι η περίπτωση όπου εμπλέκεται η καινοτομία. (σελ. 235)

Ανάμεσα στις εντυπωσιακές μελέτες περίπτωσης (*case studies*) που μας προσφέρει η Ματσουκάτο, ξεχωρίζει η περίπτωση της Apple και του γνωστού προϊόντος της iPhone (αλλά και άλλων, όπως τα iPod και iPad). Αν και η προσωπική ιδιοφυΐα του Στηβ Τζομπς και οι οργανωτικές δυνατότητες της εταιρείας σε καμία περίπτωση δεν παραγνωρίζονται, η τελική του επιτυχία κατέστη δυνατή χάρη στην προηγούμενη ανάπτυξη προηγμένων τεχνολογιών υψηλού κινδύνου, με την αρχική χρηματοδότηση των απαιτούμενων επενδύσεων από το κράτος, από την ύπαρξη των οποίων επωφελήθηκε η Apple, αλλά και μιας σειράς δευτερευόντων αλλά καθοριστικών πολιτικών, όπως η προστασία της «διανοητικής» ιδιοκτησίας, η φορολογική πολιτική και η πολιτική δημόσιων προμηθειών. Όπως μάλιστα επισημαίνεται με λεπτομέρεια,

χωρίς τη συχνή, στοχευμένη επένδυση και παρέμβαση της κυβέρνησης των Ηνωμένων Πολιτειών, μάλλον οι περισσότερες δυνητικές «Apples» θα ήταν οι χαμένοι στον παγκό-

σμιο αγώνα ταχύτητας για την κυριαρχία, στην εποχή της χρήσης των υπολογιστών και των επικοινωνιών. (σελ. 285)

Για τη Ματσουκάτο, το σύγχρονο κράτος δεν (πρέπει να) περιορίζεται στη διόρθωση των «αποτυχιών της αγοράς», στην εφαρμογή αντι-κυκλικής πολιτικής ή στον πολλαπλασιασμό των ιδιωτικών επενδύσεων (όπως επισημαίνουν οι παραδοσιακοί κεινσιανοί), αλλά κάνει κάτι περισσότερο – δημιουργεί νέες αγορές (απηχώντας την προσέγγιση του Karl Polanyi πως ο σύγχρονος αγορές είναι δημιούργημα του κράτους). Δεν δημιουργεί απλά «συνωστισμό» ιδιωτικών επενδύσεων αλλά συμβάλλει αποφασιστικά στην πυροδότηση μιας εσωτερικής δυναμικής καθώς αναλαμβάνει μέρος των κινδύνων, που διαφορετικά μια επιχείρηση δεν θα αναλάμβανε μόνη της. Τούτο διότι οι επιχειρήσεις αναλαμβάνουν το «υπολογισμένο ρίσκο», σε αντίθεση με την εγγενή «αβεβαιότητα» που συνοδεύει τις καινοτομικές επενδύσεις².

Η Ματσουκάτο δεν αρκείται στην ανάδειξη του πολύπλοκου φαινομένου της ανάπτυξης και της προώθησης της καινοτομίας στην οικονομία, αλλά προχωρά στη σκιαγράφηση ενός σύγχρονου πλαισίου πολιτικής για την καινοτομία με βάση τρεις άξονες.

Πρώτον, απαιτείται μετασχηματισμός της λειτουργίας του δημόσιου τομέα και των υποστηρικτικών υπηρεσιών του, ώστε να καταστεί περισσότερο επιτελικός και αξιοκρατικός. Τούτο για τη Ματσουκάτο προϋποθέτει την εγκατάλειψη των πολιτικών της δημοσιονομικής προσαρμογής τουλάχιστον στους τομείς της εκπαίδευσης και της έρευνας και της ανάπτυξης.

Δεύτερον, η ανάληψη από το κράτος του υψηλού κόστους της αβεβαιότητας θα πρέπει να αντισταθμίζεται από κάποιες μορφές ανταμοιβής (ως άμεση απόδοση), λόγω του υψηλού ποσοστού αποτυ-

χίας των καινοτομικών επενδύσεων, προκειμένου να καλύπτουν μέρος της απώλειας των κεφαλαίων και να χρηματοδοτούν μελλοντικές επενδύσεις, ανακουφίζοντας με αυτό τον τρόπο τους περιορισμένους διαθέσιμους προϋπολογισμούς των κρατών.

Τρίτον, είναι αναγκαίο να τεθεί σε περισσότερο ρεαλιστική βάση η θέση και η σημασία των διαφορετικών οικονομικών παικτών στο οικοσύστημα της καινοτομίας. Για τη συγγραφέα, ο ρόλος ορισμένων εξ αυτών όπως οι μικρομεσαίες επιχειρήσεις και τα κεφάλαια επιχειρηματικών συμμετοχών έχει υπερεκτιμηθεί και αντιστρόφως έχει υποτιμηθεί ο ρόλος της δημόσιας παρέμβασης.

Με βάση τους παραπάνω άξονες, οι καινοτομικές πολιτικές μπορούν να επεκταθούν σε νέους τομείς, όπως αυτοί που αφορούν την «πράσινη τεχνολογία» (αιολική και ηλιακή ενέργεια, «πράσινη» βιομηχανική πολιτική) και, με προϋποθέσεις, είναι σε θέση να συμβάλουν στη βιώσιμη οικονομική ανάπτυξη.

Η ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΥΣΤΕΡΗΣΗ

Διαβάζοντας όλα τα παραπάνω δεν εντυπωσιάζει κάποιον το γεγονός ότι η Ελλάδα υστερεί (και) στον τομέα της αποτελεσματικής προώθησης πολιτικών ενίσχυσης της καινοτομίας. Έτσι, σύμφωνα με την τελευταία Έκθεση της Ευρωπαϊκής Επιτροπής για την Καινοτομία, οι επιδόσεις της χώρας μας βρίσκονται κάτω του ευρωπαϊκού μέσου όρου (και μάλιστα με τη σχετική επίδοση να μειώνεται από 74% το 2008 σε 69% για το 2013). Σε μία περίοδο που επείγει ο μετασχηματισμός της οικονομίας προς ένα βιώσιμο μοντέλο ανάπτυξης, απουσιάζει πλήρως η εφαρμογή μιας ολοκληρωμένης στρατηγικής για την καινοτομία. Και όπως ορθά επισημαίνει η Ματσουκάτο, τα κράτη που χτυπήθηκαν περισσότερο από την πρόσφατη οικονομική κρίση (όπως η Ελλάδα) εμφανίζουν τις χαμηλότερες δαπάνες στην έρευνα και την ανάπτυξη.

Σε αυτό το πλαίσιο, οι συγχρηματοδοτούμενες δράσεις πρέπει να αποτελέσουν βασικό πυλώνα μιας συνεκτικής πολιτικής για την καινοτομία. Η διαμόρφωση ενός «οικονομικού καινοτομίας» που να γεφυρώνει το χάσμα ανάμεσα στις επιχειρήσεις και την έρευνα αποτελεί καθοριστικό παράγοντα για την ανάπτυξη τους στο σύγχρονο οικονομικό περιβάλλον. Είναι απόλυτα αναγκαίο οι πόροι των Ευρωπαϊκών

Apple

Ο Στηβ Τζομπς μπροστά από ένα κατάστημα πώλησης προϊόντων της εταιρείας του στην Αμερική. Αν και η προσωπική ιδιοφυΐα του και οι οργανωτικές δυνατότητες της εταιρείας σε καμία περίπτωση δεν παραγνωρίζονται, σύμφωνα με τη Ματσουκάτο, η τελική του επιτυχία κατέστη δυνατή χάρη στην προηγούμενη ανάπτυξη προηγμένων τεχνολογιών υψηλού κινδύνου, με την αρχική χρηματοδότηση των απαιτούμενων επενδύσεων από το κράτος, από την ύπαρξη των οποίων επωφελήθηκε η Apple.

Διαρθρωτικών και Επενδυτικών Ταμείων (ΕΔΕΤ) της νέας προγραμματικής περιόδου 2014-2020, που έχουν δεσμευθεί για τη χώρα μας, να κατευθυνθούν κατά προτεραιότητα σε εκείνους τους τομείς / κλάδους της παραγωγής που παρουσιάζουν υψηλή προστιθέμενη αξία ενσωματώνοντας καινοτομία και, ταυτόχρονα, να συμβάλουν στην ενίσχυση του ανταγωνισμού εντός τους. Είναι ενδεικτικό για παράδειγμα ότι το 6% των πλέον δυναμικών βρετανικών επιχειρήσεων δημιούργησε το 50% των νέων θέσεων εργασίας την περίοδο 2002-2008 (NESTA2009).

Προϋπόθεση βέβαια για τα παραπάνω, είναι η προηγούμενη απαγκίστρωση της εγχώριας συζήτησης από τις κυρίαρχες ιδεολογίες περί του ρόλου του κράτους. Ανάμεσα στους θιασώτες ενός πατερναλιστικού κρατισμού που συνεχώς διορθώνει τις «αποτυχίες της αγοράς» και τους υπέρμαχους της απόσυρσης του κράτους από κάθε πεδίο οικονομικής δραστηριότητας, προκειμένου οι «αυτοματισμοί» των αγορών να κατανείμουν βέλτιστους πόρους, είναι απαραίτητο να αναζητήσουμε μορφές συνεργασίας του δημόσιου και του ιδιωτικού τομέα, στο πλαίσιο «συστημάτων καινοτομίας» για την ανάπτυξη και τη διάχυση της νέας γνώσης σε όλη την έκταση της οικονομίας. Είναι

βέβαια φυσικό η προσέγγιση της Ματσουκάτο να προκαλεί διαφωνίες, όπως άλλωστε και κάθε πρόταση πολιτικής που οδηγεί σε αύξηση των δημοσίων δαπανών. Μπορεί ωστόσο να υπάρξει και μια φιλελεύθερη ανάγνωση της προσέγγισής της, μια ανάγνωση που μπορεί να ιδωθεί ως ένας οδηγός για το πού να *μη* ξοδέψεις. Όπως γράφει η ίδια,

το κράτος δεν μπορεί και δεν πρέπει να υποκλίνεται εύκολα σε ομάδες συμφερόντων που το προσεγγίζουν για να ζητήσουν παροχές, για προσοδοθηρία και για περιττά προνόμια, όπως είναι οι φορολογικές περικοπές. Θα πρέπει, αντίθετα, να επιζητεί τη συνεργασία με εκείνες τις ομάδες συμφερόντων με τις οποίες θα εργαστεί δυναμικά στην αναζήτηση της οικονομικής μεγέθυνσης και της τεχνολογικής αλλαγής. (σελ. 76)

Ωστόσο, ολοκληρώνοντας την ανάγνωση του δοκιμίου της Ματσουκάτο, μένει αναπάντητο ένα ερώτημα που δεν μπορεί να απαντηθεί στο πλαίσιο της πραγμάτευσης του αντικείμενου αυτής της μελέτης. Γιατί κάποια κράτη ενσωματώνουν την καινοτομία περισσότερο αποτελεσματικά από άλλα; Αυτή η απάντηση θα πρέπει να αναζητηθεί στη

θεσμική συγκρότηση των κρατών, πεδίο που η σχετική συζήτηση για την Ελλάδα δεν αφήνει πολλά περιθώρια αισιοδοξίας.

Περιττεύει κάθε ιδιαίτερη αναφορά για τη φροντισμένη έκδοση του βιβλίου στην ελληνική γλώσσα, η οποία συνοδεύεται από την περιεκτική και επεξηγηματική εισαγωγή του Γιάννη Καλογήρου. Άλλωστε, οι εκδόσεις Κριτική μάς έχουν συνηθίσει στις άριστες αποδόσεις απαιτητικών πανεπιστημιακών συγγραμμάτων. Σε κάθε περίπτωση, πρόκειται για απολαυστικό ανάγνωσμα ενός έργου που δικαιολογεί πλήρως την εκδοτική του επιτυχία, έχοντας συμβάλει στον διεθνή δημόσιο διάλογο για τις προοπτικές του σύγχρονου κράτους και που μόνο οφέλη μπορεί να κομίσει η μεταφορά του στη φτωχή εγχώρια συζήτηση. ■

¹ Πρόκειται για την μελέτη με τίτλο *The Entrepreneurial State* (2011) που πραγματοποιήθηκε για τη βρετανική προοδευτική δεξαμενή σκέψης Demos και η οποία βρίσκεται στη διεύθυνση <http://www.demos.co.uk/publications/theentrepreneurialstate>.

² Πρόκειται για τη διάκριση ανάμεσα σε «υπολογίσιμη» και «μη υπολογίσιμη» που εισήγαγε ο σπουδαίος αμερικανός οικονομολόγος και από τους θεμελιωτές της Σχολής του Σικάγο, Frank Knight.